

TÜRÜK

2021, Yıl/Year: 9, Sayı/Issue: 24, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received: 14.11.2020*

Kabul Tarihi / *Date of Accepted: 06.01.2021*

Sayfa / *Page: 84-103*

Research Article / Araştırma Makalesi

Yazar / *Writer:*

Dr. Öğr. Üyesi Gülsine Uzun

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve
Edebiyatları Bölümü

gulsineuzun@hotmail.com

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE PARÇACIKLARIN İŞLEVLERİ

Öz

Birçok çalışmada farklı adlandırmalarla ele alınan parçacıklar, tek başlarına sözcüksel bir anlamı olmayan, cümle içinde birbirine bağlı kelimeler arasında ilgi kurarak anlatımı farklı açılardan (sınırlandırma, kuvvetlendirme, pekiştirme, şüphe, onay vb.) tamamlamaya yarayan bağımsız unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Kırgız Türkçesinde “bölükçö” terimiyle karşılanan bu sözcükler, bu özellikleriyle edatlardan farklı bir grupta ele alınmış ve yardımcı sözlerin bir bölümü olarak nitelendirilmiştir. Diğer yardımcı sözler gibi parçacıklar da tek başına cümle öğelerinin görevini yerine getirmezler, tek tek sözcüklere, cümle parçalarına veya tüm cümleye çeşitli ek anlamlar, duygusallık veya kiplik anlamlar katarlar. Farklı işlevler üstlendikleri için anlatım içerisinde önemli bir yere sahiptirler. Kırgız gramerciler bu dil birimlerinin daha çok cümleye kattıkları anlam üzerinde durmuş ve işlevlerine göre farklı sınıflandırmalar yapmış olsalar da kavram olarak parçacığın ne olduğu ile ilgili aşağı yukarı aynı görüşlere sahiptirler. Bu çalışmada Kırgız gramercilerin görüşleri doğrultusunda Kırgız Türkçesindeki parçacıkların işlevleri verilmeye çalışılmış ve örnekler Kırgız gramerciler tarafından taranan eserlerde yer alan örneklerden seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkçesi, parçacık, klitik, enklitik, işlevsel kelime.

FUNCTIONS OF PARTICLES IN KYRGYZ TURKISH

Abstract

In many studies, particles, which are handled with different naming, are defined as independent elements that do not have a lexical meaning on their own, and that make an interest between words connected to each other in a sentence and help to complete the expression from different angles (constraint, reinforcement, reinforcement, doubt, confirmation, etc.). These words, which are met with the term "Bölükçö" in Kyrgyz Turkish, have been considered in a group different from prepositions with these features and they have been described as a part of auxiliary words. Like other auxiliary phrases, particles do not fulfill the functions of sentence elements alone, but add various additional meanings, sentimentality, or modal meanings to individual words, sentence fragments, or the entire sentence. Since they undertake different functions, they have an important place in narration. Although Kyrgyz grammarians focused more on the meaning that these linguistic units add to the sentence and made different classifications according to their functions, they have more or less the same views on what the particle is as a concept. In this study, the functions of the particles in Kyrgyz Turkish were tried to be given in line with the views of Kyrgyz grammarians and the examples were selected from the examples in the works scanned by Kyrgyz grammarians.

Keywords: Kyrgyz Turkish, particle, clitic, enclitic, functional word.

GİRİŞ

Parçacıklar, tek başlarına sözcüksel bir anlamı olmayan, cümle içinde birbirine bağlı kelimeler arasında ilgi kurarak anlatımı farklı açılardan (sınırlandırma, kuvvetlendirme, pekiştirme, şüphe, onay vb.) tamamlamaya yarayan bağımsız unsurlar olarak tanımlanmaktadır. Bu özellikleriyle birçok çalışmada çoğu zaman edatlardan ayrı ele alınırlar.

Parçacıkları bağımsız unsurlar olarak tanımlayan Erdal, bunların ekler gibi çekimlenmediğini ama bazılarının kelimelerin daha önce çekimlenmiş biçimlerinden gelebileceğini belirterek, kapsamları ve konumlarına göre parçacıkları eski Türkçe yazılı metinlerden örnekler vererek dört grupta sınıflandırmıştır: 1. Emphatic particles (Pekiştirici parçacıklar): *Ok, çak, suka, kAn, mAt, çI. aň, ayi .. kodi, idi, näj*, 2. Connective or adversative particles (Bağlayıcı veya olumsuz parçacıklar): *ymä, mA. birok, takı, ärsär*, 3. Epistemical particles (Epistemik parçacıklar): *mU, gU, ärinç, äрки, lA*. 4. Volitive particles (İstek parçacıkları): *gIl, çU/şU*. Erdal bunların içinde *ymä* ve *birok*'ün hem parçacık hem cümle başı bağlayıcı unsur olduğuna dikkat çeker (Erdal 2004: 342-351).

Ersoy, "konuşurun ifadesini farklı açılardan tamamlayan, ifadeye konuşurun duygu ve düşüncelerine yönelik kiplik manalar katan, ifadeyi pekiştiren unsurlar" şeklinde tanımladığı parçacıkların söylem içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu ve farklı işlevler üstlendiğini belirtir (Ersoy 2011: 45).

Kılıç parçacık teriminin dilbilim literatüründe "en az" dört değişik anlamda kullanıldığını belirtmiştir:

1. Bunlardan ilkinde göre “çekimlenemeyen bütün kelimeler parçacıktır”. Kelime türleri tasnifinin morfolojik ölçütlerine dayanan, sınırları çok geniş bu tanımlama, bağlaçları ve zarfları, kiplik kelimelerini (modal kelimeleri) ve çeşitli olumsuzluk kelimelerini de içine almaktadır.
2. Biraz daha dar bir anlamda ise, çekimlenemeyen bütün kelimelerden parçacık anlaşılır; sadece olumsuzluk kelimeleri, kiplik kelimeleri, ünlem ve diğer duygu coşku anlatımı kelimeleri ikinci tanımın kapsamındadır.
3. Daha dar bir anlamda ise parçacıktan anlaşılabilir, sentaktik ölçütlere göre bağlaçlardan, edatlardan, kiplik kelimelerinden ve zarflardan ayrılarak kendi kelime sınıflarını ortaya koyan çekimlenemeyen kelimelerdir. Böylece parçacıklar benzer sentaktik işlevlere sahip olmayan ancak morfolojik olarak çekimlenemeyen zarf, kiplik kelimesi, edat, bağlaç gibi diğer çekimlenemeyen kelime sınıflarıyla karışmazlar.
4. Son olarak en dar anlamıyla parçacık, cümle değeri taşımayan -ünlemlerden farklı olarak-; cümle ögesi değeri taşımayan -zarflardan farklı olarak-; cümle ögesinin bir parçası niteliğini taşımayan -sadece, yalnız gibi sınırlama öğelerinden farklı olarak-; ekleme ögesi karakteri taşımayan -bağlaç ve edatlardan farklı olarak- çekimlenemeyen kelimelerdir. Buna göre parçacıklar, “kiplik parçacıkları”na indirgenmiş olur (Kılıç 2016: 287).

Koca klitik ve işlevsel kelimelerle karıştırılan parçacığın genellikle diğer kelime türleri dışında kalan, başka bir deyişle bağlaç, edat, yardımcı fiil gibi herhangi bir işlevsel kelime sınıfı içerisinde değerlendirilemeyen, küçük, işlevsel kelimeler olarak kabul edildiğini belirtir.

Parçacık kategorileri, klitikler gibi, dillerde oldukça çeşitlilik göstermektedir. Cümle türleri ve kip işaretleyicileri, saygı ifade eden unsurlar, konu ve odak belirteçleri, hâl işaretleyicileri, zaman/görünüş morfemleri, vurgu işaretleyicileri, bağımlı/bağlı cümle bağlaçları, doğrudan ve dolaylı anlatım işaretleyicileri, olumsuzluk, seslenme, gösterici unsurlar, belirli ve belirsiz tanımlıklar, sınıflandırıcılar gibi yapılar parçacık olabilmektedir. Parçacıklarla ifade edilebilen bu dilbilimsel unsurlar, farklı dillerde veya aynı dil içerisinde paralel bir şekilde klitikler veya çekim ekleriyle de işaretlenebilir. Semantik açıdan, parçacıklar anlamlı/leksikal unsurlardan çok işlevsel yapılardır. Fonolojik açıdan ise, parçacıklar, klitik ve eklerle ortak özelliklere sahiptir. Klitik ve ekler gibi parçacıklar da bağlı unsurlardır ve çoğu vurgu taşımamaktadır. Bununla birlikte, parçacıklar işlevsel kelimelerin tamamını değil; bir alt grubunu oluşturur. Buna göre, parçacıkların işlevsel kelimeler içerisinde bir grup olduğunu, işlevsel kelimelerin bir kısmının da klitik olma özelliği taşıdığını söyleyebiliriz (Koca 2018: 313)

Birçok çalışmada farklı adlandırmalarla karşılanan bu birimlerle ilgili olarak Korkmaz (1995) *kuvvetlendirme edati*, *pekiştirme edati*; Vardar (2007) *sonasığınık*, Grönbech (1936) *partikel*; Kornflit (1997), Crystal (2008), Erdal (1991), Kerslake ve Göksel (2005), *clitic*; Räsänen (1957), Lewis (2000), Ercilasun (2008), İpek (2009), Nalbant (2004), Özönder (2001) ve Erdal (2000), *enklitik*; Dönük (2005) *enclitic suffix*; Üstüner (2003), Nalbant (2004) ve İpek (2009) *ek-edat*; Kocasavaş (2003) *sona gelen edat*, Önlü (1996) *zarf eki*; Ersoy (2011) ve Kılıç (2016) *parçacık* terimlerini kullanmışlardır. Ercilasun *enklitik* için “eklenti” gibi bir karşılığın teklif edilebileceğini ama şimdilik *enklitik* terimini benimsediğini belirtir (Ercilasun 2008: 40).

Vardar *sonasığınık* olarak adlandırdığı enklitik için “vurgudan yoksun olan ve kendisinden önceki sözcükle birlikte bir vurgu birimi oluşturan öge” tanımını yapmıştır (Vardar 2007: 178). *Glossary of Linguistic Terms* adlı sözlükte *klitik* için “bir kelimenin sözdizimsel özelliklerine sahip, ancak fonolojik olarak başka bir kelimeye bağlı morphem” ifadesi kullanılmış ve fonolojik olarak birleştiği kelimedenden önce gelenler *proklitik*, tek bir birim oluşturmak için fonolojik olarak

kelimeden sonra gelenler *enklitik* olarak tanımlanmıştır (<https://glossary.sil.org/term/clitic-grammar> 07.08.2020).

Klitik kelimesinin Yunanca *leaning* “meyilli, yatık” kelimesinden geldiğini düşünen Crystal terimi, fonolojik olarak başka bir kelimeye (host) bağlı olan fakat tek başlarına bir anlam ifade etmeyen biçimbirimler olarak nitelendirir (Crystal 2008: 80). Ercilasun klitiklerin bağlı bulunduğu kelime veya kelime grubu olan “host” teriminin klitiklerde önemli olduğunu ve bu terimin Türkçeye “ağırlayıcı” olarak çevrilebileceğini belirtir (Ercilasun 2008: 41).

Klitikleri cümlelere bağlı parçacıklar olarak tanımlayan Kerslake ve Göksel, Türkçede klitiklerin bir cümlenin son sözünde meydana gelen ekleri takip ettiğini, klitiğin herhangi bir cümleye bağlanabileceğini, bu nedenle eklendikleri kelimeyle tamamen uyum sağlayan eklerin aksine cümle içinde hareket özgürlüğüne sahip olduğunu belirtirler. Kerslake ve Göksel Türkçedeki klitikleri altı gruba ayırmışlardır: 1. Parçacık: *-mI*. 2. Söylem bağlayıcıları: *dA*, *-(y)sA/ise*, *ya*, *ki*. 3. Ek bağlayıcısı: *bile*. 4. Bildirme işaretleyicileri: *-(y)DI*, *-(y)mIş*, *-(y)sA*, zarf işaretleyicisi *-(y)ken* ve genel kiplik işaretleyicisi *-DIr*. 5. Şahıs işaretleyicileri: *-(y)Im*, *-sIn*, *-sInIz*, *-(y)Iz*, *-sInIz*, *-lAr*. 6. Enstrümantal ve bağlama işaretleyicisi: *-(y)IA/ile* (Kerslake ve Göksel 2005: 109)

G. L. Lewis vurgu bahsinde ele aldığı enklitikleri, ekler ve kelimeler olarak ayırmış; *-le*, *-ken*, zarf eki *-ce* ve uzantısı *-cesine*, vasıta eki *-in* ile birleştirilmiş *-leyin*, olumsuzluk eki *-me*, şimdiki zaman eki *-yor*, şahıs ekleri ve Farsça izafet ünlüsünü enklitik ekler; bağımsız ama sona eklendiklerinde enklitik olan *-idi*, *-ise*, soru parçacığı *-mi*, *için*, *gibi* vb. son çekim edatları, *-ki* bağlacı ve *de* “dahi” örneklerini de enklitik kelimeler olarak tanımlamıştır (Lewis 2000: 21-22).

Marcel Erdal fonolojik açıdan ek, morfolojik açıdan kelime olarak nitelediği klitikleri, fonolojik bir birim oluşturan, ancak bağımsız bir kelimeyle morfolojik bir birim oluşturmayan anlam taşıyan bir varlık olarak tanımlamaktadır (Erdal 2000: 41). Konumlarının sentaktik düzenlemenin algılanmasıyla ilgili olabileceğini, ancak öncelikle fonolojik yollarla tespit edilebileceğini belirttiği klitikleri Erdal, altı madde başlığı altında inceler:

Ait olduğu cümleye eklenen ve zaman bildiren: -(y)ken

Son ek alan: -(y)IA ve -DIr parçacıkları

İki epistemik parçacık: -(y)mIş ve -DIr

İlgi çekici unsurlar: mI (soru), da, -DIr, -(y)sA

Zamir özneler: -(y)Im, -sIn, -(y)Iz, -sInIz

Bildirme biçimleri (y)dI+, (y)sA+ (Erdal 2000: 42-45).

Türkçede klitiklerin fiillerden önce değil, sonra gelebildiğini ve cümle başında klitik olmadığını belirten Jaklin Kornfilt, bu birimlerin cümle sonunda yer aldığını belirterek Türkiye Türkçesindeki klitikleri beş grupta inceler:

1. *Yardımcı fiiller: -(y)dI, -(y)mIş*

2. *Cümle (modal, soru, olumsuzluk) parçacıkları: -(y)sA, -DIr, mI, -mA-*

3. *Cümle bağlayıcıları: DA, ki*

4. *Anaforik parçacıklar: -ki*

5. Diğerleri: -(y)lA, -(y)ken, -CA, -CasInA, -leyin (Kornfilt 1997: 435-441)

İpek “enklitik edatları kendisinden sonra geldikleri unsurun anlamını kuvvetlendiren, pekiştiren edatlardır. Bu edatların bir kısmı ekleşmiş veya ekleşme temayülü göstermektedir. Bundan dolayı bu edatlara enklitik edatları da denilmektedir” tanımını yaparak enklitik yerine *ek-edat* terimini kullanmıştır (İpek 2009: 1200-1201)

“Tarihi Türk Lehçelerinde Klitikler” başlıklı doktora teziyle Türkiye’de klitik konusunda en detaylı çalışmayı yapan Selcen Koca şimdiye kadar yapılan tanımlamalardan farklı olarak klitik ve parçacık terimlerine farklı bir bakış açısı getirmemize yardımcı olmuştur. Koca klitikler için;

Eski Yunanca klinein “dayanmak, yaslanmak” kelimesinden gelen klitik terimi, cümle içerisinde tek başına varlık gösteremeyen, bu nedenle başka bir kelimeye bağlanmak zorunda olan yapıları karşılamaktadır. Vurgusuz unsurlar olan klitiklerin, bağlı morfepler gibi, tek başlarına belirli bir anlam ve işlevleri yoktur. Klitikler, cümle içerisinde varlık gösterebilmek ve bürünsel bir yapı oluşturabilmek için ağırlayıcı (İng. host) olarak tanımlanabilecek, vurgu taşıyan ve bazı durumlarda doğrudan ilişkili olmadıkları başka bir kelimeye bağlanırlar. Morfolojik unsur görünümündeki klitikler, bağlandıkları ağırlayıcıyla fonolojik bir birlik oluşturmalarına karşın sentaktik açıdan bağımsız morfepler olan kelimeler gibi kendilerine özgü sentaktik özellikler sergileyebilir. Klitikler, bağımsız bir kelime gibi öbek içerisinde baş, argüman veya nitelendirme görevi üstlenerek sentaktik bir yapı oluşturabilir; cümle içerisinde dilin genel sentaks kuralları dışında dağılım ve yerleşim gösterebilirler. Kelime ve ek ile hem ortaklaşan hem de farklılaşan özelliklere sahip, fakat her iki kategoriden tamamen farklı, kendine özgü görünüşler sergileyen klitikler; ekler, özellikle çekim ekleri ile bağımsız kelimeler, özellikle işlevsel kelimeler arasında bir statüye sahip morfeplerdir (Koca 2018: 300)

Tanımını vermiş olsa da klitiklerin, tipolojik özelliklerinin ve gramatikal kategorisinin belirlenmesinin, ek, kelime ve işlevsel kelime gibi diğer bazı unsurlarla ortaklaşan özelliklere sahip olmaları nedeniyle tanımlanması ve tespit edilmesinin oldukça güç olduğunu belirtir.

Klitiklerin eklerle, kelimelerle ve işlevsel kelimelerle de ilişkisini incelediği çalışmasında Koca, pek çok çalışmada klitik ve işlevsel kelime kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığını belirtir. Araştırmacı, dillerde çok sık kullanım alanına sahip olan edat, bağlaç ve ünlem gibi işlevsel kelimelerin, özellikle konuşma dilinde, konuşmanın hızına bağlı olarak fonolojik bakımdan zayıflatılıp kısaltılarak kullanılabilen unsurlar olması açısından, vurgusuz veya vurgusunu kaybedebilen bu kelimelerin, bazı durumlarda çeşitli özellikleriyle kelimedenden ziyade, klitiğe benzediğini; fonolojik klitikler olarak da adlandırılan vurgusuz işlevsel kelimelerin, sadece fonolojik olarak değil, kelime sıralaması bakımından da leksik kelimelerden çok klitiklere yaklaştığını ifade eder (Koca 2018: 312).

1. Kırgız Türkçesinde Parçacıklar

Bütün bu değerlendirmelerden yola çıkarak biz de çalışmamızda parçacık terimini kullanmayı uygun gördük. Kırgız Türkçesinde edatlardan farklı bir grupta ele alınan ve ‘bölükçölör’ (Rus. *çastitsa*), başlığı altında verilen parçacıklar, Kırgız gramerciler tarafından yardımcı sözlerin bir bölümü olarak nitelendirilmiştir. Bu parçacıklar Kırgız gramerciler tarafından farklı sınıflandırmalarla verilmiş olsa da, kavram olarak parçacığın ne olduğu ile ilgili aşağı yukarı aynı görüşlere sahip oldukları söylenebilir.

Dıykanov, parçacıkları kelimelere eklenerek, onlara farklı anlamlar vermeye yarayan yardımcı sözcükler olarak açıklar. Araştırmacı bunların ne sözcük ne de ek olduğunu, sözcük ile ek arasında sözcüksel bir unsur olduğunu ifade eder ve *gana, ele, da, dağı, dele, go, goy, nak, kudu, kak, dal, ee, ıya, eñ, eç, degele* vb. sözcükleri parçacık olarak nitelendirir (Dıykanov 1971: 269).

Davletov ve Kudaybergenov parçacıkların bağlaç ve edatlardan farklı bir işleve sahip olduklarını, bu ikisinin sadece bağlayıcı görevinde olduğunu fakat parçacıkların cümlede bazı kelimelere hatta bazen bütün cümleye ek bir anlam kattığını belirterek parçacıkları anlamlarına göre 8 gruba ayırmışlardır (Davletov, Kudaybergenov 1980: 223-227):

Çektegiç Bölükçö (Sınırlama Parçacıkları): gana, ele

Küçötküç Bölükçö (Kuvvetlendirme Parçacıkları): eñ, öto, abdan, ayabay

Anıktağıç-Taktağıç Bölükçö (Açıklayıcı-Belirleyici Parçacıklar): da, dele, tak, nak

Salıştırma Bölükçö (Kıyaslama Parçacıkları): kudu, kadim

Irastığıç Bölükçö (Onaylama Parçacıkları): ooba, da

Tangıç Bölükçö (İnkâr, Zıtlık Parçacıkları): eç, tursun, turmak, turgay, tügül

Surama Bölükçö (Soru Parçacıkları): ıya, i, ee

Bocomoldoğuç Bölükçö (Tahmin Parçacıkları): go

K. T. Toktonaliyev vd.'nin hazırlamış olduğu Kırgız Tili adlı çalışmada *Bölükçölör* "Parçacıklar" bölümünü yazan T. T. Tokoyev, parçacıkları sözlük anlamı olmayan, cümle içinde tek başlarına kullanılmayan, cümleye veya eklenmiş olduğu kelimeye farklı anlamlar yükleyen yardımcı sözcükler şeklinde açıklamış ve parçacıkları anlamlarına göre sekize ayırmıştır (Toktonaliyev vd. 1996: 96-97):

Çektegiç Bölükçö (Sınırlama Parçacıkları): gana, ele

Küçötküç Bölükçö (Kuvvetlendirme Parçacıkları): abdan, ayabay, öto, eñ, tük, çilk, öñçöy, ebegeysiz

Anıktağıç Bölükçö (Açıklayıcı Parçacıklar): da, dağı, dale, dal, tak, nak

Irastığıç Bölükçö (Onaylama Parçacıkları): ooba, da

Tangıç Bölükçö (İnkâr, Zıtlık Parçacıkları): eç, tursun, turat, tügül, turmak

Surama Bölükçö (Soru Parçacıkları): ee, ıya, i

Salıştırma Bölükçö (Kıyaslama Parçacıkları): kudu, kadim

Bocomoldoğuç Bölükçö (Tahmin Parçacıkları): go, beym, belem

Karımşakova parçacıkları, eski zamanlardan günümüze kadar aktif olarak kullanılan, iletişim kuran kişilerin konuşmalarını esnek, duyulabilir, anlaşılır ve erişilebilir kılan dil unsurları olarak görür. Araştırmacıya göre konuşmacının düşüncesi ve bakış açısı da gerçek parçacıklar aracılığıyla pekiştirilir, açıklığa kavuşturulur, doğrulanır ve somutlaştırılır (Karımşakova 2016, 291).

Parçacıkların diğer kelimeler gibi tam olarak bir anlamı olmadığını ancak işlevsel bir gramer anlamı olduğunu belirten Tursunov, parçacıkların tek tek kelimelere, cümle parçalarına veya tüm

cümleye çeşitli ek anlamlar, duygusallık veya kiplik anlamlar kattığını ifade eder. Parçacıklar, dilin tarihi gelişiminin bir sonucu olarak tam sözcüklerden türetilir. Daha sonra yavaş yavaş bütünsel anlamlarını yitirip, kelimeye veya cümlelerin tamamına farklı anlamlar katarak yardımcı bir söz, bir parçacık haline gelirler. Örneğin, Eski Türkçedeki *ermiş* (er + miş = bolgon “olmuş”), modern Kırgızca'da *imiş* (i-miş) olarak kullanılır. İlk başta, kelime "bolgon" asıl anlamını tamamen yitirir ve öngörüsül anlamı olan modal (kiplik) bir kelime haline gelir. *Al keçee kelgen imiş* “Dün gelmiş güya” örneğinde görüldüğü gibi kiplik sözcüğün temeli olan "i" (< er), "miş" biçimine indirgenmiş ve şüphe bildiren bir parçacık olarak kullanılmaya başlanmıştır: *Al keçee kelgenmiş* “Dün gelmiş güya”. Bazı parçacıklar, özellikle işlevsel parçacıklar yalnızca parçacık olarak kullanılırlar, bu nedenle asıl fonetik yapılarını korurlar ve tam sözcükler gibi görünürler: *tak, dal, dağı* vb. Bir cümlelerin sözdizimsel ve anlamsal işlevine bağlı olarak, bu tür parçacıklar bazen tam anlamıyla, bazen de parçacık anlamında kullanılabilir. Örneğin: *Tak oşol uçurda Yarovoy keldi* “Tam o sırada Yarovoy geldi” (Tanımlayıcı parçacık). *Al ubadaga tak* “O sözüne sadık” (zarf). *İzdegenim din dal özün taptım* “Aradığım dini tam şimdi buldum” (tanımlayıcı parçacık). Bazı kelimeler parçacıklara dönüşmesi sırasında, ilk fonetik biçimlerini değiştirerek tüm kelimenin yalnızca bir parçası olurlar: *da, goy, eç, eñ, öto, miş* vb. Kudaybergenov vd. bu parçacıkların çoğunun eski zamanlara dayandığını, bu nedenle nasıl ortaya çıktıklarını belirlemenin çok zor olduğunu belirtir (KAGT 1980: s. 318)

Bazı parçacıkların (go, miş, beym, vb.) cümleye modal (kiplik) anlam verdiğini belirten Tursunov, parçacıklar ile modal sözleri şu özelliklerle birbirinden ayırır: 1) Modal sözler görünüşteki kelimenin tamamı (*albette, mümkün, sıyagı, sözsüz*), parçacıklar ise bütün bir kelimenin parçası gibi görünür; 2) Modal sözler, cümlede ifade edilen fikrin gerçekle ilişkisine atıfta bulunur; parçacıklar yalnızca bir cümleye değil, aynı zamanda bir kelime veya cümleye de anlam katar; 3) Çoğu modal kelime, modal bir anlam vermenin yanı sıra, bazen orijinal sözcük anlamında kullanılır. Öte yandan gerçek parçacıklar hiçbir zaman tam bir sözcüksel anlam aktaramazlar. Parçacıklar, yalnızca bütün bir sözcüğün parçasıdır ve her zaman tam anlamı olan asıl sözcüklerle birlikte kullanılır. Ancak parçacıklar bir ek gibi düşünülmemelidir. Ek dilin tarihsel gelişiminin bir sonucu olarak, bir veya başka bir kelime grubunun morfolojik göstergesi haline gelmiştir. Çoğu ek yalnızca belirli bir kelime grubuna ait kelimelere eklenir (fiil ekleri fiillere eklenir, sıfat ekleri sıfatlara eklenir, isim ekleri yalnızca isimlere eklenir) ve kelime oluşturma ve kelime değiştirme işlevlerini yerine getirir. Ek ses kompozisyonu açısından stabil değildir. Dilin fonetik yasasına uyar, ancak ünlü ve ünsüz seslerini kökündeki seslere göre değiştirir ve çeşitli varyantları vardır. Parçacıklar ise kelime ile ek arasındadır. Sesleri takip etme yasasına uymazlar, bu nedenle yapıları sabittir. Bir ek gibi, yalnızca belirli bir kelime grubuna ait olan kelimeleri birleştirmez, tüm kelime gruplarına ait kelimelerin ardından gelir. Bu özellikler, parçacıkları görünüş ve anlam açısından diğer yardımcı sözlerden ayırmayı mümkün kılar (KAGT 1980: 318).

Görüldüğü gibi Kırgız araştırmacıların çoğu parçacıkları cümleye kattığı anlama göre sınıflandırmış, edatlar veya bağlaçlar gibi sadece bağlayıcı bir unsur değil, aynı zamanda cümleye duygusal anlamlar katan, anlatımı hareketlendiren dil birimleri olarak kabul etmişlerdir. Tursunov gibi bazı araştırmacılar da parçacıkların bir ek olarak düşünülüp düşünülmeceğini tartışmış ve bunların zamanla değişerek tam sözcüklerin birer parçası haline geldiğini fakat ek olarak kabul

edilemeyeceğini, tek başlarına bir anlam yüklenemeyeceğini izaha çalışmıştır. Bu açıdan parçacıklar hem anlam hem de gramer açısından diğer kelime gruplarından farklıdır, yardımcı kelimeler grubuna aittir ve bu nedenle kendi başlarına bir cümlenin parçası olarak hareket edemezler. Tek başına bir anlam ifade edememe, yalnızca parçacıkların değil, aynı zamanda yardımcı sözlerin diğer biçimlerine ait edatların ve bağlaçların da karakteristiğidir. Bununla birlikte, parçacıklar, bazı açılardan edatlardan farklılık gösterir. Örneğin yapı olarak Kırgız Türkçesindeki *karay, karap, cönündö, sebebi, oşonduktan* vb. edat ve bağlaçlar tüm sözcük biçimlerini korurlarken *miş, go, da, goy, gana* vb. parçacıklar tüm sözcüğün orijinal biçiminin tamamen değiştirilmiş küçük parçaları gibi görünür. Bir diğer farklılık ise, semantik olarak edatlar, isim ile isim veya isim ile fiil arasındaki sözdizimsel ilişkiyi ifade eder, bağlaçlar kelimeyi kelimeye, cümleyi cümleye bağlar. Parçacıklar ise bağlandığı önceki kelime veya cümleye çeşitli ek anlamlar da verir.

Azırkı Kırgız Adabiy Tili (2015) adlı eserde Kırgız Türkçesindeki bölükçölör şu şekilde sınıflandırılmıştır (401-408):

Modern Kırgız dilinde kullanılan parçacıklar, cümle içindeki görünümüne ve anlamlarına göre iki gruba ayrılır: Gerçek parçacıklar, İşlevsel parçacıklar. Çoğu gerçek parçacık, görünüşte bütün bir sözcüğün parçaları veya bir sözcük gibi görünseler de, her zaman cümlede parçalı bir anlamda kullanılırlar. Bunlar: *gana, ele, da/dagı, degele, dele, degi, ee, ıya, go, miş, goy, nak, kak, tük, eñ, ötü, abdan, eç, kudu, ılgıy, öñçöy/ öñköy, çilk, çilkıy/çilgıy, çımkıy, beym, bele, kap*. İşlevsel parçacıklar, kelimenin tam anlamıyla tam sözcükler gibi görünür. Ancak bazen bir cümlede orijinal anlamından farklı olarak parçalı bir anlamda kullanılır. Parçalı bir anlamda geldiklerinde, orijinal tam anlamdan uzaklaşırlar, anlam olarak soyutlanırlar ve ilişkili olan kelime veya cümleye çeşitli ek anlamlar verirler: *dal, tak, tim ele, cön ele* gibi.

Parçacıklar cümledeki konumlarına göre üç gruba ayrılır: 1) Kelimeden önce gelen parçacıklar: *dal, nak, kak, kudu, kap, eñ, ötü, abdan, tük, eç, ılgıy, , öñçöy/ öñköy, çilk, çilkıy/çilgıy*. Her zaman ait olduğu kelimenin önündedirler. 2) Kelimenin sonuna gelen parçacıklar: *da, dagı, gana, ele, ee, ıya, beym, belem, go, miş, goy*. Bunlar her zaman kelimenin kendisinden sonra gelir. 3) Bağımsız parçacıklar: *dele, degi, tim ele, cön ele*. Bunlar cümle içerisinde bağımsızdırlar, ait oldukları kelimeden önce veya sonra gelebilirler.

Parçacıklar temel anlamlarına göre aşağıdaki gruplara ayrılır: 1. Sınırlama parçacıkları: *gana, ele*. 2. Açıklayıcı-Belirleyici parçacıklar: *da, dagı, dele, dale, degi, nak, kak, kudu, tak, dal, kap*. 3. Sorgu parçacıkları: *ee, ıya*. 4. Tahmine dayalı-sorgulayıcı parçacık: *beym, belem*. 5. Şüpheli parçacık: *go, miş*. 6. İstek-Rica parçacığı: *goy*. 7. Kuvvetlendirme parçacıkları: *eñ, ötü, abdan, tük, çımkıy, degele, tim ele, cön ele, ılgıy, öñçöy/ öñköy, çilk, çilkıy/çilgıy*. 8. Somut parçacık: *eç*.

1.1.Sınırlama Parçacıkları

1.1.1. Gana

Gana parçacığının Kırgız Türkçesinde isimlerin ve sıfatların arkasından gelerek bir nesneyi, işareti veya eylemi diğerlerinden ayırırken aynı zamanda sınırlandıran bir işleve sahip olduğunu görüyoruz. *Cün irikterden gana arbın alınat* “Yün sadece kaba yünden elde edilir” (A. Ubukeev). *Baldar tepsey berişiip, dümürün gana kaltırışıptır* “Çocuklar çığnemeye devam edip sadece

kütüğünü bıraktılar” (T.Sıdıkbekov). *Toyuttu mol dayardasañar gana süt alasıñar* “Çok miktarda yem verirseniz ancak süt alırsınız” (A. Ubukeev).

Bu parçacık Kırgız, Kazak, Karakalpak Türkçelerinde *gana*, Çuvaş Türkçesinde *kena*, Başkurt Türkçesinde *gina/gene*, *kına/kene*, Karayım Türkçesinde *gina*, Uygur Türkçesinde *gine*, *kine* şeklinde sınırlama parçacığı olarak tanımlanırken, Özbek Türkçesinde *gina*, Tatar Türkçesinde *gina/ gene* şekilleriyle sınırlayıcı-niteleyici parçacıklar olarak tanımlanmıştır.

Karımşakova bu parçacığın etimolojisi ile ilgili olarak bilim adamlarının farklı görüşlere sahip olduğunu, A. İ. İskakov’un görüşüne göre bu parçacığın -gı iyelik ekine -na yönelme ekinin getirilmesiyle oluştuğunu, bu görüşün F. Kencebayeva tarafından desteklendiğini fakat L.S. Levitskaya’nın ise bunu reddettiğini belirtmiştir (Karımşakova 2016: 293). Karımşakova bu parçacığın *az kına/ az kına* şeklinde Orhun Yenisey Yazıtlarında görüldüğünü, S.E. Malov’un *gina, gya, gaya*, V.G.Kondratev’in *kya/kıya/kiye/kına/kına* şekillerinde yazıtlarda bu parçacıkların varlığından bahsettiklerini söyleyerek, *Az kına Türk bodun yoryür ermiş* (Tonyukuk, 9) örneğini vermiştir (Karımşakova 2016: 293).*

1.1.2. Ele

Bu parçacık, yardımcı fiil olan *ele* ile eşeslidir. Azırkı Kırgız Adabiy Tili adlı eserde ikisi arasındaki fark şu şekilde izah edilir: a) Yardımcı fiil, Kuzey ağzında *ede, edi, ele*; Kırgız dilinin güney ağzlarında ise *ele* biçiminde kullanılır. Ancak her iki ağzda da *ele* sınırlayıcı parçacık olarak kullanılır. b) Dilbilgisi açısından, yardımcı fiil, şahıs tarafından temsil edilir: *kelgen men elem* “gelen bendim”; *ele* parçacığı ise bir ek tarafından temsil edilir: *kelgen men elem* “gelen bendim”. c) Anlam açısından, yardımcı fiil geçmiş zamanın anlamını verir; parçacık ise sadece sınırlama değerini verir. (AKAT 2015: 401).

Ele parçacığının işlevleri şunlardır:

1. Her zaman asıl kelimedenden sonra gelir ve onu diğerlerinden ayırır: *Karıya, özüñüz ele bara koyboysuzbu?* “İhtiyar, sadece sen gidemez misin?” (A. Ubukeev). *Al işke özümdü ele ciberiñiz.* “O işe sadece beni gönderin” (N. Baytemirov). *Al camgırdın ele dabışı, tegereneyin.* “Bu sadece yağmurun sesi, her yerde” (B. Cakiev).

2. Önündeki kelimeyi pekiştirir. *Kemçilikterdi cogolu dep aytıp ele kele catam* “Sadece eksiklikleri gidermemiz gerektiğini söylüyorum” (A. Ubukeev). *Amantur tüz ele okuu üyüne kirdi* “Amantur ancak okula girdi” (A. Ubukeev). *Apama bargım ele kelip cüröt* “Sadece anneme gitmek istiyorum” (B. Cakiev).

* Gana parçacığının diğer çalışmalardaki görünümü için bkz. ALKAYA, Ercan, (2008) “Eski Türkçe -qına Ekinin Türk Lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Kullanımı Üzerine”, Turkish Studies Volume ¼ Summer 2008, s. 43– 72); Ankara. ÖZTÜRK, Rıdvan (2007). “Özbek Türkçesinde Gına Morfemi, IV. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (24-29 Eylül 2000), TDK Yay., s.1440-1447; BİRAY, Nergis (2008). “Kazak Türkçesinde Sınırlandırma İşlevli Dil Birlikleri Üzerine: gana, qana, tek, -aq”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Aralık, cilt:5, Sayı:8, s. 48–83.

3. Bazı kelimelerin ardından gelerek onları açıklayıcı anlamlar verir: *Alım cañı ele attan tüşkön* “Alım daha yeni attan düştü” (K. Cantöşev). *Abdıldanın caradar bolgonun Mamır emi ele ukkan* “Abdılada'nın yaralandığını Mamır ancak şimdi duymuştu” (N. Baytemirov)

2. Açıklayıcı-Belirleyici Parçacıklar

2.1. Da

Kelime grubundaki tüm kelimelerden sonra söylenebilir:

1. Kendinden önceki kelimeye vurgu yapar ve onu açıklama işlevi görür. *Bir azdan kiyin aga Kurman da cetti*. “Kısa süre sonra Kurman da ona ulaştı” (K. Bayalinov). *Bizdin cer diykançılıkka da iñgayluu* “Arazimiz tarıma da uygundur” (N. Baytemirov). *Bölmönün içi da cıpçılıu, taptaza* “Oda da sımsıcak ve tertemiz” (N. Baytemirov). Bazen tüm cümleyi ve içinde ifade edilen fikri açıklığa kavuşturmak gerektiğinde cümlenin sonunda yüklemden sonra söylenir. *Al sözdün tuurasın ayttı da* “O haklıydı ya” (T.Sıdıkbekov). *Dagı ele murdagıbizday zar kakşap kala berebiz da!* “Hâlâ ağlaşıp duruyoruz ya!” (M. Abdukarimov).

2. Kendisinden önceki kelimenin anlamını pekiştirir: *Men baspagan too da cok. Men baspagan koo da cok* “Tırmanmadığım dağ kalmadı. Yürümediğim yer de kalmadı” (Er Töştük). *Köz aldım uşul körünüş elesti da turdu* “Gözümün önüne hayali geldi de kaldı”.

3. Açıklanması istenen düşünceye soru sorma işlevi görür. Diğerlerinin tepkisini öğrenmek için cümle, sorgulayıcı bir tonlamayla sorulur: *Partiya uyumunun çeçimine kirgizebiz da?* “Parti teşkilatının kararına dâhil edecek miyiz? Hı?” (N. Baytemirov). *Anda ayılga bugün ele çıkıp ketebiz da?* “O zaman köye bugün mü gidiyoruz? Hı?”

4. Cümlenin sözcüksel yapısına bağlı olarak söylenen düşünceyi onaylama işlevi görür: *Bul işti iras gana bütürüp aldık da*. “Bu işi gerçekten yaptık, değil mi”. *Silerdin erte kelgeniñer abdan cakşı boldu da* “Erken gelmeniz gerçekten iyi oldu, değil mi”.

5. Cümleye hayret anlamı katar. Bu durumda, konuşmacı işin olmasına değil, aniden olmasına şaşırır. *-Abıl! Senin apañ kelatat da!* “-Habil! Anneniz geliyor ya!” (S. Omurbaev). *Okuuçular tarap baratışat da!* “Öğrenciler gidiyor ya!”

6. Da, şart kipinden sonra geldiğinde cümlenin ikinci bölümünde belirtilen ifadeye zıtlık katar: *Közü cokka körgözsö da bilbeyt* “Kör görse de bilmez”. *Bakanın özü çöldö bolso da, közü köldö* “Kurbağa çölde olsa da gözü gölde(dir)”.

7. Da parçacığı sıralı kelimeleri veya cümleleri başka bir cümleye bağladığında, bağlantı görevi görür. Sıralı kelimeleri birbirine bağlarken, ondan önceki kelimenin anlamını vurgulayan parçacık anlamını da korur: *Klubda da, sarayda da, üydö da öçpös şamdar canat* “Klüpte de ahırda da evde de söndürülemeyen mumlar yanar”. *Antkeni uşuldardın bilimdüüsü da, sabırdıusu da Saparbay boluçu* “Çünkü onların eğitilmiş de, sabredeni de Saparbay gibiydi” (T.Sıdıkbekov).

Karımşakova bu parçacığın kökeni ile ilgili olarak A.M. Şerbak’ın Eski Türkçe *tak-* fiilinden gelişen *takı/dakı* veya *taka/daka* yapılarından koptuğu düşüncesini dile getirirken, kendisinin de K.M. Musayev ve A.N. Kononov’un bu parçacığın *dahi/ dagı/ tagı* yapılarından oluştuğu fikrine katıldığını belirtir (Karımşakova 2016: 292).

Özbek, Karaçay-Balkar, Kumuk, Karayim Türkçelerinde *da*, Tatar, Türkmen, Azerbaycan Türkçelerinde *dA*, Kazak, Karakalpak, Nogay, Gagauz, Başkurt Türkçelerinde *DA*, Çuvaşça'da *tA*, Altay Türkçesinde *DA*, *DO*, Yakutça'da *da/daa*, Şorca'da *Da*, *Daa*, Hakas Türkçesinde *DAA* şekilleriyle sınırlama, pekiştirme, onaylama parçacıkları veya enklitik olarak nitelendirilen *da* parçacığı Kırgız Türkçesinde de açıklama, niteleme, pekiştirme işlevlerine sahiptir.

DA ile ilgili yapılan birçok çalışmada genellikle bu parçacık, “ek” (Arat 1951: 137-140, Tulum 1993: 163-164), “vurgulama parçacığı (die hervorhebende partikel)” (Grönbech 1936: 35), “edat” (Çağatay 1978: 168, Kaşgarlı 2004: 1732-1735), “zarf eki” (Erdal 1991: 404-405, Önler 1996: 9-15, Duman 2002: 9-17), “ekleşme sürecindeki edat” (Kocasavaş 2003: 183-188), “ek-edat” (Üstüner 2003: 214-219), “enklitik edat” (Nalbant 2004: 2157-2172, Räsänen 1957: 236-239, İpek 2009: 1999-1212), “klitik” (Erdal 1991: 42) “vurgulama ünlemi” (Brockelman 1954: 190) olarak tanımlanmıştır. Birçok çalışmada farklı adlandırmalarla incelenen bu parçacığın işlevi ile ilgili olarak kimi araştırmacılar zarf yapan bir ek görüşünü kabul ederken (Erdal 1991: 404-405, Önler 1996: 9-15, Duman 2002: 9-17), bazı araştırmacılar onun doğrudan pekiştirme, kuvvetlendirme, vurgu, tekit (Arat 1951: 137-140, Grönbech 1936: 35, Çağatay 1978: 168, Üstüner 2003: 214-219, Kocasavaş 2003: 183-188, Kaşgarlı 2004: 1732-1735, Nalbant 2004: 2157-2172, İpek 2009: 1203-1204, Ercilasun 2008: 35-56, Biray 2013: 4) işlevine işaret etmiş, bazı çalışmalarda da şaşkınlık, hitap (Kocasavaş 2003: 183- 188) işlevlerinin olduğundan bahsedilmiştir.

2.2. Dele/dale

dağ+ ele parçacıklarının birleşiminden oluşan bu parçacıklar, cümlenin sözcük yapısına bağlı olarak, bağlantılı sözcükten sonra veya önce farklı anlamlar verir.

1. Kendinden önceki kelimeyi işaretleyip belirler: *Maşinalar dale kişi sıyaktuu baguunu, asıroonu talap kılat* “Arabalar hala insan bakımına ihtiyaç duyuyor” (S. Sasıkbayev). *Bıyıl özdörü dale kelişer* “Bu yıl yine gelecekler” (A. Tokombaev).

2. Şart kipinden sonra gelirse, cümlenin ikinci bölümünde ifade edilen fikre zıt anlam verir: *Çakırılса dele kelişmek emes* Davet edilse bile gelmezler (T. Sıdıkbekov).

3. Dele parçacığı cümlenin başında veya ait olduğu kelimedenden önce gelirse, onlara pekiştirici bir anlam verir: *Dele kükülörü taş carat* “Gülüşi sanki taş yarar” (T. Sıdıkbekov). *Kök torgun köynöğü dele caraşıktuu, dele keptüü, körktüü* “Mavi elbisesi oldukça zarif, kabarık ve gösterişli” (T.Sıdıkbekov). Dele /dale parçacığı bir fiil ile ilişkilendirilmişse, eylemin sürecini gösterir ve parçalı bir anlam değil, kesin bir anlam verir: *Oy, Çargın, dale bul cerdesiñbi?* “Oy, Çargın hala burada mısın?” (T.Sıdıkbekov). *Kelinçeği dale ordunan kozgolo elek* “Karısı henüz taşınmadı” (T.Sıdıkbekov).

2.3. Dağı

İşlevsel bir parçacıktır. Parçacık olarak kullanıldığında, her zaman kendisinden önceki kelime ile bağlantılıdır ve o kelimenin arkasından gelir, vurgu son hecededir. Verilen anlam aynı zamanda parçacık ile eş anlamlıdır.

1. Kendinden önceki sözü vurgular, açıklayıcıdır: *Tankı alar da ala albadı, biz dağı alıp kete albadık* “Tankı onlar da alamadı, biz de alamadık” (A. Tokombaev). *Añgiça Suusar da girdi* “O sırada Suusar da girdi”(N. Baytemirov).

2. Şart kipiyle kurulmuş kelimeyle birlikte kullanıldığında ana cümlede ifade edilen fikre zıt anlam verir: *Mart ayı bolso dağı azır bul cerde caz belgisi cok* “Mart ayı olmasına rağmen burada bahar izi yok” (K. Cantöşev).

3. Bazen sıralı yapıları birleştirme ve bağlama işlevini de yerine getirir. *Birok kız dağı, ene dağı uktağan cok* “Ama hem kız hem de anne uyumadı” (C. Aytmatov). *Cerdi dağı, suunu dağı sagıñdı* “Hem karayı hem de suyu özledik” (T.Sıdıkbekov).

4. Bazen kinaye yapar: *Dağı bugün ele bütüröm dep koyot* “Hala bugün bitireceğini söylüyor”.

Açıklayıcı-belirleyici parçacıklardan aşağıda verilenler her zaman ait oldukları ismin önüne yerleştirilir ve o kelimenin anlamını açıklığa kavuşturur ve vurgular:

2.4. Kak

Kak töbösinön darıldagan açuu dabış çıktı “Tam tepesinden acı bir ses geldi” (Ala Too) *Kak cüröktön payza cep, at üstünön kuladı* “Tam kalbinden bir mızrak yedi ve atının üzerinden düştü” (Kurmanbek).

2.5. Kudu

Çolpon kudu Sabır sıyaktuu booruker, köñlü öto-nazik ele “Çolpon da Sabır gibi hoşgörülü ve nazikti” (A. Tokombayev). *Kudu ezelki taanıştarday alar ıntımtuu seyil ötkörüşkön* “Eski tanıdıklar gibi dostça bir yürüyüş yaptılar” (T. Sıdıkbekov).

2.6. Nak

Nak uşul sözü tige taasir etti belem “Gerçekten bu kelime sizi etkiledi mi” (T. Sıdıkbekov). *Nak oşol sekunddan tartıp, nak uşul klassta balandın keleşegi baştalat* “İşte tam o andan itibaren, çocuğunuzun geleceği bu sınıfta başlar” (T. Sıdıkbekov). Nak parçacığı nak zarfıyla karıştırılmamalıdır. Aralarındaki fark, parçacığın her zaman isimden önce gelmesi, onu vurgulaması ve anlamını netleştirmesidir; zarf her zaman fiilden önce gelir ve eylemin doğasını belirtir: *nak tölö, nak ber, nak al*.

2.7. Kap

Bu parçacık sadece "ortası" sözcüğüyle telaffuz edilir. *Caydın kap ortosunan çöp çabuuga kirişti* “Yazın tam ortasında biçmeye başladılar” (T. Sıdıkbekov). *Un meşoktun kap ortosunan boldu* “Un, çuvalın tam ortasında oldu”.

2.8. Tak, dal

İşlevsel parçacıklardır. Bunlar parçacık olarak kullanıldıklarında, her zaman ismin önüne gelir ve anlamını netleştirir: *Çekesinin tak ortosunda çoñ meni bar* “Alnının tam ortasında büyük bir beni var” (M. Elebayev). *Şaar bağının dal orto cerinde* “*Udarnik*” kinosu bar “Şehir parkının

tam ortasında bir "Udarnik" sineması var" (K. Bayalinov). Eğer bu parçacıklar fiilin önündeysen zarf olur: *dal tiydi, tak süylö, tak ayt*.

2.9. Degi

Bu parça cümle içerisinde bağımsızdır ve bütün cümleye, fikri açıklığa kavuşturma ve doğrulama anlamı verir: *-Ooba, Sapaş can, degi oşonun corugu caman* “-Evet, Sapaş can, doğrusu onun davranışı kötüdür” (T. Sıdıkbekov). *Tereñ köñül uul, kızdar degi sonun turbaybı* “Derin fikirli erkekler ve kızlar gerçekten harikadır” (C. Bökönbayev). *Baş kabı aytçı, kurbum, aytçı degi* “Söyle bana arkadaşım, söyle ya” (C. Turusbekov).

3. Soru Parçacıkları

3.1. Ee

Her zaman cümlenin sonuna gelir, konuşmacı *ee* parçacığı ile karşıdakinin düşüncesini bilmek ister ve sorulan soruya cevap bekler. *-Basa, senin kardıñ açtı ee?* “-Bu arada, aç mısın, ha?” (K. Bektenov), *-Kütüp kaldınız ee?* “-Beklediniz mi, ha?” (T. Sydykbekov),). *-Bıyıl pahta cakşı çıkkan eken ee? Iya.* “Bu yıl pamuk iyi çıktı mı, ha? Evet.”

3.2. Iya

Iya parçacığının işlevleri şunlardır:

1. Genellikle soru cümlesinden sonra veya istek cümlesinin ardından gelir ve sorgulama anlamını daha da netleştirir ve pekiştirir, sorulan soruya cevap verilmesi beklenir. *-Sen taarındıñbı? Katuu taarındıñbı Iya?* “Sen darıldın mı? Çok mu darıldın ha?” (C. Aytmatov), *-Emne unçukpaysıñ Iya?* “Neden sessizsin ya?” (C. Aytmatov).

2. Cümleye gizli bir alay anlamı katar. Bu durumda, parçacık cümlenin başındadır ve sonraki kelimeyle virgülle ayrılır. : *-Iya, kaysı Imanbaysıñ?! -Yaa, hangi Imanbaysın?!?”*

Bazen bir cümlenin sonunda iki parçacık arka arkaya verilir. Böyle bir durumda her ikisi de anlatımı daha da pekiştirmek adına cümleye kattığı işlevsel anlamını korur. Genellikle şu sırayla birleştirilir: *ee+ıya, go+ıya, go+ee*. *Menin baktım bar ee Iya?* “Sahip olduğum için şanslı mıyım ha? (N. Baytemirov)”, *Sen çoçup catasıñ go Iya?* “Korktun mu ya?” *Sultandar keçee ele ketip kalışkan go ee?* “Sultanlar dün gittiler değil mi ha?”

Diyalog cümlelerinde *Iya* parçacığı tek başına birine yöneltilen soruya cevap olarak veya sorulan bir sorunun yanlış duyulması durumunda tam olarak anlaşılması için bir geri dönüş sorusu olarak kullanılır: *-Cekintay! -Iya? -Beri kel! "Cekintay! -Evet? -Buraya gel!"* (B. Cakiyev). *-Omor, aldagı kitepti alıp kelçi? -Iya? -Aldagı kitepti alıp kelçi deym!* “-Ömer, sonraki kitabı getirir misin? -Ne? - Sonraki kitabı getiriyorum!”

Kazak, Özbek, Başkurt, Altay, Şor vb. Türk lehçelerinde **BI** ve **ÇI** parçacıkları da soru parçacıkları olarak kabul edilir. Kırgız Türkçesinde ise bunlar ek olarak nitelendirilmiş ve parçacık olarak düşünülmemiştir.

4. Tahmin-Varsayım Parçacıkları

Soru parçacıklarında sorulan soruya, soru yöneltilen kişi tarafından cevap verilmesi beklenirken, tahmin-sorgu parçacıklarında böyle bir beklenti yoktur. Bu parçacığın yardımıyla konuşmacı, anlatılmak istenen düşünceye tahmin-varsayım anlamı verir.

4.1. Beym (bı + de + y + m)

Her zaman bir cümlenin sonuna gelir ve ona bir tahmin-varsayım anlamı verir. Eğer konuşmacı anlatılmak istenen düşüncenin tartışmalı anlamını vurgulamak isterse cümlenin sonuna bir soru işareti konur; eğer anlatılmak istenen düşüncenin tahmin-şüphe anlamına vurgu yapılmak isteniyorsa cümlenin sonuna nokta konulur. *Baykabay kalasız beym?* “Farketmedin galiba?” (K. Bayalınov). *Külkügö kötörülö tüştü beym?* “Gülme krizi tuttu galiba?” (T. Sıdıkbekov). *Bıyıl aygırlar köp tabına keldi beym.* “Bu yıl atlar tam tavına geldi galiba” (N. Baytemirov).

4.2. Belem (bı+ ele + m)

İşlevsel bir parçacıktır. Parçacık olarak cümlede her zaman *belem* şeklinde ve ikinci ve üçüncü şahıs iyelik ekleriyle birlikte yazılır. Anlatılmak istenen düşünceye tahmin-varsayım anlamı katar: *Asker kızmatı aga cakkan belem?* “Askerliği sevdi galiba?” (T.Sıdıkbekov). *Bul toptun külküçüsü tigil Akiya değen ketireygen sarı kelin belem* “Bu grubun neşelisi oradaki Akiya denilen kısa burunlu sarı gelin galiba” (T.Sıdıkbekov). Yapısında belem parçacığı olan fiil, yan cümledeki *Ee* ile birlikte kullanılıyorsa, parçacığa ikinci şahıs eki eklenir ve parçacık tahmin-varsayım anlamını korur. *E, ece ke, alcıp kalgan belemsiñ* “Oh, abla, kafan mı karışmış galiba” (C. Turusbekov). *E carıktık! Çındıgında ele catkan bir babır belemsiz!* “-Oh, zavallı! Gerçekten de anlamsız konuşan biri galiba!” (A. Ubukeyev). *Ce men baykuş silerge ögöy belem, aytçı enem?* “Yoksa ben garip bir üvey miyim senin için, söyler misin anne?” (C. Turusbekov).

5. Şüphe Parçacıkları

5.1. Go

Her zaman cümlenin sonuna gelir.

1. İfadeye şüphe, ihtimal anlamı verir: *Uşul iş ötü opurtalduu go, Kanıbek!* “Bu durum çok tehlikeli, değil mi Kanıbek!” (K. Cantöşev); *Bolcolu, Abdıldanı Andery oorukanaga cönötkönü catkan go* “Galiba Andrey Abdıl'da'yı hastaneye gönderecekti” (N. Baytemirov); *Bul Kerimdin töösü go?* “Bu Kerim'in devesi değil mi?” (A. Tokombaev).

2. İfadeyi açıklığa kavuşturur: *Men senden eç sırımdı çaşırbaymın go!* “Ben senden hiçbir sır saklamayacağım!” (N. Baytemirov); *Iylaak bala eneğe tük tınçtıq berbeyt go* “Ağlayan çocuk anneye huzur vermez” (N. Baytemirov).

Karımşakova *go* parçacığının eski yazıtlarda kesinleştirme anlamında kullanılan *kük, gü, gu* şekillerindeki varlığından bahsederek *azu bu sabımda igid bar gu* “yoksa bu sözümde yalan var mı” ibaresini örnek verir ve Kırgız Türkçesinde bu parçacığın eklendiği yapıya kesinleştirme, tahmin, şüphe anlamları kattığını belirtir (Karımşakova 2016:294). Kırgız Türkçesinin güney şivesinde *ku* olan bu parçacık Özbek Türkçesinde *ku*, Uygur Türkçesinde *gu, ku*, Karakalpak Türkçesinde *goy, go*, Gagauz Türkçesinde *ko* şekilleriyle kesinleştirme, onaylama anlamları vererek fonetik ve semantik açıdan farklılıklar göstermektedirler.

5.2. Miş

Bu parçacık Eski Türkçe *er-* “olmak” yardımcı fiiline katılan *-miş* ekinin Kırgız Türkçesindeki *e(r)-miş* biçiminin kısaltılmış (*i*)miş biçimidir. Zamanla asıl anlamını kaybederek şüphe veya ihtimal bildiren kiplik parçacığına dönüşmüştür.

1. Bağlandığı kelime ile birlikte yazılır ve birinin duyup bildiği düşünceyi yorumlama anlamı verir. “*Serkenin kaşaası*” *degen at oşondon kalganmış* “Serke'nin parantezi” adı bundan türetilmiş galiba” (M. Elebayev), *Ömürü cetetmiş* “Yetmiş yaşındaymış galiba” (A. Tokombaev).

2. Bazen ifade edilen fikre karşı çıkma, alay etme, küçümseme anlamı verir: *Bul işti al bugün ele bütürüp koyotmış* “Bu işi bugün bitirecekmiş güya”.

6. Rica-İstek Parçacığı

6.1. Goy (<koy-)

1. Başkasından bir şey istemek, rica etmek anlamı verir: *-Irday goy, meyli, Makişti uyaltam deseñiz, oruşça ırdap ciberiñiz.* “- Şarkı söylesene, tamam, Makiş'i utandırmak istiyorsan, Rusça söyle”; *Bara goy, kulunum. Erteñ menen bara goy, -dedi* “Gidelim mi, yavrum. Sabah gidelim mi - dedi” (A. Tokombayev);- *Okuy goy, okuy goy, köpölögüm, okuy goy* “-Okusana, okusana, keleşim, okusana” (T. Sıdıkbekov).

2. Cümlenin sözcük yapısına bağlı olarak ifadeye hakaret etme, iğneleme, emir verme anlamı katar. *Bara goy, munda teñiñ çok!* “Git, burda dengin yok!” (T. Sıdıkbekov); *Suusun çok, bara goy, kağılayın.* “Su yok, gidelim, kurban olduğum..” (T. Sıdıkbekov); *Ketseñ kete goy, aylanayın* “Gidersen git canım”.

7. Kuvvetlendirme Parçacıkları

Kuvvetlendirme parçacıkları her zaman bağlanan kelimedenden önce gelir ve anlamını güçlendirir.

7.1. Eñ

Sıklıkla sıfatlarla, bazı zarflarla ve bazen de ön, üst, arka gibi kelimelerle birlikte kullanılır: *Danil kamerağa eñ keç kayttı* “Danil hücreye en geç döndü” (A. Tokombayev). *Bul eñ sonun, emi silerden çayıp keregi çok* “Bu harika, şimdi sizden saklanmasına gerek yok” (A. Tokombayev). Al üylördün eñ cogorkusu cumurtkaday appak, kalgan üçöö boz töböl “Bu evlerin en yükseği yumurta gibi bembeyaz, diğer üçü gridir” (A. Tokombayev).

7.2. Ötö

Sıfatlar, fiiller ve bazı zarflarla birlikte kullanılır: *Bul suu kiçinekey körüngönü menen, ötö tentek, ötö şok* “Bu su, küçük görünmesine rağmen, oldukça şiddetli, fazlasıyla coşkun” (A. Tokombayev). *Satar kariyanın ötkür söziñö ötö ıraazı boldu* “Satar, yaşlı adamın keskin sözlerinden fazlasıyla memnun kaldı” (A. Tokombayev). *Anı uşul tsehte iştegen ötükülör da ötö sıylaşat* “Ayrıca bu dükkânda çalışan ayakkabıcılar tarafından da ziyadesiyle saygı görür” (K. Bektenov) *Baylık cıl da ötö kıyın boldu* “Bu yıl da oldukça zordu” (M. Elebayev).

7.3. Abdan

Bu parçacık da sıfatlar, fiiller ve bazı zarflarla birlikte kullanılır. *Anın uşul oturuşu abdan suluu körünöt* “Onun böyle oturuşu çok güzel görünüyor” (N. Baytemirov). *Oşogo abdan ökünöm* “Bunun için çok üzgünüm” (A. Tokombaev). *Sendey baldar bizde abdan köp* “Sizin gibi çocuklar bizde oldukça fazla” (A. Tokombaev).

Bazen diyaloglarda bütün bir düşünce bu parçacıkla ifade edilir. -*Sultan, bıyıl kaday es aldın?*- *Abdan* “- Sultan, bu sene dinlenebildin mi? - Hem de çok”.

Eğer eñ, ötü, abdan parçacıkları ele parçacığıyla birlikte telaffuz edilirse, bir sonraki kelimenin anlamını pekiştirirler: *Bala maga eñ ele ayanıçtuu köründü* “Çocuk bana çok fazla mutsuz göründü” (A. Tokombaev). *Bul okuya eñ ele tez taradı* “Hikâye oldukça hızlı yayıldı” (A. Tokombaev). *Balanın kebetesi ötü ele boş, ötü ele ayanıçtuu* “Çocuğun hali çok fazla üzücü, çok fazla acınasıydı” (A. Tokombaev). *Bul caza abdan ele tuura* “Bu ceza çok çok doğru” (A. Tokombaev).

7.4. Ebegeysiz

Bazı sıfatlar, zarflar isimler ve fiillerden önce gelerek pekiştirme işlevi görür: *Partiya komünisttik kuruluşun ebegeysiz zor planın iştep çıktı* “Parti, komünist yapı için çok büyük bir plan geliştirdi” (“Komünist”). *Kırgızstanda ken baylıktarı ebegeysiz köp tabıldı. Baştagıga karaganda ebegeysiz cılıştar bar ekendiginde talaş cok go* “Kırgızistan'da çok büyük miktarda maden kaynağı var. Hiç şüphe yok ki öncekinden çok daha büyük değişiklikler var” (N. Baytemirov). *Anarhan menen Dariyahan için ebegeysiz kubanıç boldu* “Anarhan ve Dariyahan için çok büyük bir mutluluktu” (K. Cantöşev).

7.5. Tük

Her zaman olumsuz bir fiilden veya "hayır" kelimesinden önce gelerek onların olumsuz anlamını vurgular: *Al түk bilbeyt* “O hiç bilmez” (M. Elebaev). *Ben sizden түк eçteme kütpöymün* “Sizden hiçbir şey beklemiyorum” (A. Tokombaev). *Oçordun kılığı menen kelindin ölümü түк esimden ketpeyt* “Oçor'un haliyle gelinin ölümü hiç aklımdan çıkmıyor” (A. Tokombaev).

7.6. Çımkıy

Her zaman nesnenin rengini ifade eden sıfatın önünde kullanılarak onu pekiştirir. Çımkıy kara, çımkıy kızıl, çımkıy kök, çımkıy ak “Kapkara, kıpkırmızı, masmavi, bembeyaz”. Çımkıy çayı kurtka kiygen kişilerge karadı “Yemyeşil mont giyen insanlara baktı” (“Sov. Kırgızistan”).

7.7. Degele (< degi + ele)

Sıfatlardan, fiillerden ve bazı zarflardan önce gelerek anlamı pekiştirir: *Kolhozçuların bügünkü kıymılı degele canduu* “Kolhozcuların mevcut hareketi oldukça aktif” (K.Kaimov). *Akmat ünün kolduratıp, degele salabattuu süylödü* “Akmat sesini yükselterek çok otoriter konuştu” (N. Baytemirov). *Andrey bolso bööt-çööt kılıp degele türdüü nerselerdi aydayt* “Andrey ise ufak tefek birçok farklı şey kullanıyor” (N. Baytemirov).

7.8. Ogo beter

Genellikle fiillerle ve bazen de sıfatlarla birlikte kullanılarak onların anlamını pekiştirir: *Kün ısıganda ogo beter tınçı ketti* “Güneş sıcakken, daha da rahatsız edici hale geldi” (M. Elebaev). *Bul kişinin sözü meni ogo beter kıziktırdı* “Bu adamın sözleri benim daha çok ilgimi çekti” (A. Tokombaev). *Arabaga tüşüp kelesin degen söz Capardı ogo beter kubanttı* “Arabaya bineceğiniz haberi Capar’ı daha da mutlu etti” (A. Tokombaev).

7.9. İlgıy, öñçöy/öñköy, çılk/çılgy

Bu parçacıklar genellikle isimlerden ve sıfatlardan önce gelerek onlara kuvvetlendirme anlamı verir: *Kommunisttik emgektin Susoyev baştagan brigadası ilgıy caştardan tüzüldü* “Susoev başkanlığındaki tarım işçileri tamamen gençlerden oluşuyordu” (S. Sasykbaev). *Buttarına kiygendi öñçöy kiyiz ötük* “Ayağına giydiği bot tamamen keçeydi” (A. Ubukeyev). *Bir küñü cayloo sovetinde öñçöy aktivderdin çoguluşu bolup kaldı* “Bir gün Cayloo Konseyi’nde sadece aktivistlerin toplantısı yapıldı” (K. Cantöşev). *Külkayırday caynagan öñköy caştar* “Külkayır gibi çoşanların tamamı gençlerdi” (T.Sydykbekov). *Çılk taalayhuu caştar cürsün komsomoldor tobunda* Sadece mutlu gençler olsun komsomol grubunda (K. Malikov). *Çılgy baarı kızıl cooluk kelin, kızdar salınp* “Sadece gelinler kırmızı başörtüsü takarlar” (T. Şamşiyev).

Bazen bu parçacıklara gana parçacığı da eklenerek pekiştirme yapılır: *Alaçıkta öñçöy gana ayaldar kalgan eken* “Kulübede sadece ve sadece kadınlar kalır” (“Ala-Too”). *Mekteptin tegeregine çılk gana terek tiktik* “Okulun çevresine sadece ve sadece kavak ağaçları diktik”.

7.10. Tim ele, cön ele

İşlevsel parçacıklardır. *Dim* ve *cön* zarfları ile *ele* parçacığının birleşmesinden oluşurlar. Parçacık olarak genellikle duygusal anlamlı kelimelerle ilişkilendirilir, ancak tam anlamından çok uzaktır ve bir sonraki kelimeye pekiştirici bir anlam verir. Cümledeki yeri serbesttir: bağlı olduğu kelimedenden önce veya sonra gelebilir: *Pay-pay, suuktun küçün karaçı, cön ele betti calayt* “Vay-vay soğuğa bak, nasıl da yüzünü yalıyor” (N. Baytemirov). *Apiy botom, bul ceriñer tim ele beyiştin törü go* “Apiy yavrum, burası nerdeyse cennetten bir köşe be” (“Genç Leninist”).

Eğer *tim ele, cön ele* parçacıkları cümleye duygusal anlam vermek için kullanılmamışsa, açıklayıcı-niteleyici bir anlam vermek için kullanılmıştır: *Söz ireti kelgende tim ele aytıp koydu* “Söz sırası geldiğinde kestirip attı (açıkça söyledi)” (N. Baytemirov). *Bul colu üygö cön ele kirip keldi* “Bu sefer eve tam zamanında geldi” (A. Ubukeyev).

8. İnkâr Parçacığı

8.1. Eç

(Farsça) isimlerden önce gelerek olumsuz (inkâr) anlam verir veya olumsuz fiilden önce gelerek fiilin olumsuz anlamını pekiştirir: *Sende tamaşadan başka eç önör cok* “Şaka dışında hiç bir hünerin yok” (A. Tokombaev); *Birok eç ün çıgara albadı* “Ama hiç sesini çıkaramadı” (A. Tokombaev).

Eç parçacığı, soru zamirleriyle birleşip belirsiz zamirler oluştururlar: *eç kim, eç kaçan, eç kayda, eç kaysı vb.*

SONUÇ

Edat, ek-edat, pekiştirme, kuvvetlendirme edatları, klitik, kiplik parçacığı veya işlevsel kelime olarak da nitelendirilen parçacıkların hem anlam hem de gramer açısından diğer kelime gruplarından farklı oldukları, kendi başlarına bir cümlelerin parçası olarak hareket edemedikleri yazımızın başından itibaren vurgulanmıştır. Tek başına bir anlam ifade edememe, yalnızca parçacıkların değil, aynı zamanda yardımcı sözlerin diğer biçimlerine ait edatların ve bağlaçların da karakteristiğidir. Bununla birlikte, parçacıkların, bazı açılardan edatlardan farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Örneğin yapı olarak Kırgız Türkçesindeki *karay*, *karap*, *cönündö*, *sebebi*, *oşonduktan* vb. edat ve bağlaçlar tam sözcük biçimlerini korurlarken *miş*, *go*, *da*, *goy*, *gana* vb. parçacıklar tam sözcüğün orijinal biçiminin tamamen değiştirilmiş küçük parçaları gibi görünebilmektedirler, fakat bunların ek olarak değerlendirilemeyeceği de eklerle aralarında görülen fonolojik farklılıklarla izah edilmiştir. Bir diğer farklılık ise, semantik olarak edatlar, isim ile isim veya isim ile fiil arasındaki sözdizimsel ilişkiyi ifade eder, bağlaçlar kelimeyi kelimeye, cümleyi cümleye bağlar, parçacıklar ise bağlandığı önceki kelime veya cümleye çeşitli ek anlamlar da verebilir. Konuşmacının duygusu, düşüncesi ve bakış açısı, parçacıklar aracılığıyla pekiştirilir, açıklığa kavuşturulur, doğrulanır, sorgulanır. Bu açıdan işlevsel kelimelerin alt bir grubu olarak ele alınabilirler. Cümle içindeki görünümüne ve işlevlerine göre farklı gruplara ayrılırlar. Görünüşte bütün bir sözcüğün parçaları veya bir sözcük gibi görünseler de, her zaman cümlede parçalı bir anlamda kullanılırlar. Cümle içinde bağımsızdırlar, kelimenin önünde veya sonunda bulunabilirler. Bu görünüşleriyle klitik olarak değerlendirilen yapıya sahip parçacıklara da Kırgız Türkçesinde rastlamak mümkündür. Sıfatlarla, isimlerle, fiillerle, bazı zarflarla birlikte kullanılarak onlara pekiştirme, sınırlandırma, kuvvetlendirme, sorgulama, şüphe, tahmin, açıklama, hitap etme gibi ek anlamlar katabilirler. Bazen iki parçacık yan yana olabilir veya işlevsellikleri açısından birbirlerinin yerine kullanılabilir. Bu açıdan bakıldığında ise parçacıkların leksikal unsurlardan çok işlevsel yapılar olduğunu söylemek mümkündür. Bütün bu açıklamalardan yola çıkarak ortaklaşan özelliklerinin bulunması nedeniyle parçacıkların klitik mi, edat mı yoksa işlevsel kelimeler mi olduğunun tespiti ve izahının oldukça zor olduğu görülmektedir. Söyleme dayalı olduğu için daha çok diyalog metinlerinde karşılaşılan bu yapıların Kırgız Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan çevirilerde tam karşılığının bulunmasında zorluklar yaşanmaktadır. Bu yüzden yazımızda verilen parçacıkların anlamı karşılıklarına yazılamamış, cümleye kattığı anlam üzerinden işlevleri verilmeye çalışılmıştır. Bu yapıların işlevinin bilinmesi ve cümleye kattığı değer anlaşılmaması lehçeler arası çevirilerde kolaylık sağlayacaktır.

Kaynaklar

- Alkaya, Ercan (2008). “Eski Türkçe -qıña Ekinin Türk Lehçelerinde ve Türkiye Türkçesi Ağzlarındaki Kullanımı Üzerine”, *Journal of Turkish Studies* Volume ¾, s. 43–72.
- Arat, Reşit Rahmeti (1951). *Atebetü'l-Hakayık*, İstanbul.
- Azırkı Kırgız Adabiy Tili (AKAT) (2015). Bişkek: Avrasiya Press.
- Barutçu Özönder, F. Sema (2001). “Türkçe Enklitik Edatlar Üzerine: çI / çU”, *Kök Araştırmalar*, C: III, S: 2, s. 75–86.
- Biray, Nergis (2008). “Kazak Türkçesinde Sınırlandırma İşlevli Dil Birlikleri Üzerine: gana, qana, tek, -aq”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C:5, Sayı:8, s.48–83.

- Biray, Nergis (2013), “Kazak Türkçesinde Enklitikler”, *Prof. Dr. Leyla Karahan Armağanı*, Ankara: Akçağ Yay. s. 259-281.
- Brockelman, C. (1954). *Ostürkische Grammatik Der Islamischen Litteratur-Sprachen Mittel Asiens*, Leiden.
- Crystal, David, (1994). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell, Oxford.
- Çağatay, Saadet, (1978), “Kazan Lehçesinde Bazı Tekitler”, *Türk Lehçeleri Üzerine Denemeler*, Ankara: AÜ DTCF Yayınları: s. 168-175.
- Diykanov, Karboz (1971). *Kırgız Tilinin Tablitsaları*, Bişkek: Mektep.
- Dönük, Dönercan (2005). “Additive Enclitic Suffix –dA in Turkish As a Cohesive Device”, *Dil Dergisi*, 130, s. 54-67.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2008). “La Enklitiği ve Türkçede Bir “Pekiştirme Enklitiği” Teorisi”, *Dil Araştırmaları*, 2, s. 35-56.
- Erdal, Marcel (2004). *A Grammar of Old Turkic*, Leiden, Brill.
- Ersoy, Habibe (2011). “Başkurt Türkçesinde Kiplik Parçacıkları”, *Türkbilig*, 22, 43-56.
- Glossary of Linguistic Terms*, <https://glossary.sil.org/term/clitic-grammar> Erişim Tarihi 07.08.2020
- Grönbech, K. (1936). *Der Türkische Sprachbau*, Kopenhagen.
- İpek, Birol (2009). “Divânü Lügâti’t-Türk’te Geçen Enklitik Edatları”, *Journal of Turkish Studies*, 4/3: s. 1199-1212.
- Karımşakova, A.T. (2016). “Türk Tilderine Ortok Bölükçölördün Fonomorfologiyası cana Semantikası”, *Nauka, Novie Tehnologii i Innovatsii Kirgizstana*, 7, s. 291-295.
- Kaşgarlı, S. Mahmut, (2004), “Uygur Türkçesinde la Edatı Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, s. 1731-1735.
- Kerslake Celia, Göksel Aslı (2005). *Turkish: Comprehensive Grammar*, Routledge.
- Kılıç, Filiz (2016). “Kırgız Türkçesinde da Parçacığının Kiplik İşlevleri”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 13/3, s. 286-303.
- Kırgız Tilinin Cazma Garmmatikası (KAGT) Azırkı Kırgız Adabiy Tili* (2015). Bişkek: Avrasya Press.
- Koca, Selcen (2018) “Klitik Kavramı ve Türkçede Klitikler”, *Dil Araştırmaları*, 23, s. 299-315.
- Kocasavaş, Yıldız, (2003). “Çağatay Metinlerinde Görülen LA Hakkında”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, S: 242, s. 183-188.
- Korkmaz, Zeynep (1995). “Türkçede ok/ök Pekiştirme (Intensivum) Edatı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar- I*, s. 98-109.
- Kornfilt, Jaklin (1997), *Turkish*, London and New York.
- Kudaybergenov, S., Davletov, S. (1980). *Azırkı Kırgız Tili, Morfologiya*, Frunze: Mektep.
- Nalbant, Mehmet Vefa (2004). “Türkçe Enklitik Edatı La”, *V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II*, s. 2157-2173.
- Önler, Zafer (1996). “Türkçede –lA Zarf Eki”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi*, 1992, s. 9- 15.

- Öztürk, Rıdvan (2007). “Özbek Türkçesinde Gına Morfemi”, *IV. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (24-29 Eylül 2000)*, Ankara: TDK Yay., s. 1440-1447.
- Rasanen, Martti (1957). *Materialien zur Morphologie der Türkischen Sprachen*. Helsinki.
- Toktonaliyev, K. T. vd. (1996). *Kırgız Tili*, Bişkek.
- Trask, R. L. (1993). *A Dictionary of Grammatical Terms in Linguistics*, New York: Routledge.
- Tulum, Mertol (1993). “-La / -Le Ekine Dair”, *TDED Dergisi*, XXVI, s. 157-164.
- Tursunov, A. (1980). *Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası*, Frunze: İlim.
- Üstüner, Ahat (2003). *Türkçede Pekiştirme*. Elazığ.
- Vardar, Berke (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual.